

Reidar Bertelsen:

Håløygminne og nordnorsk arkeologi.

Følgesvenner gjennom hundre år.

Arkeologisk stoff var på programmet til tidsskriftet Håløygminne fra oppstarten og det er ennå slik. Den nordnorske arkeologien har sine røtter tilbake til midten av 1800-tallet, men det var først i 1872 at denne greina av fortidsforskninga fikk institusjonelle rammer ved opprettelsen av Tromsø museum. Resultatene av virksomheten blei publisert til forskersamfunnet og allmennheten gjennom museets egne publikasjoner og det som fans av nasjonale tidsskrift og skriftserier. Opprettelsen av Håløygminne ga en mulighet til å kommunisere med ei videre lesergruppe, de som hadde spesifikk interesse for landsdelens fortid.

Arkeologien har imidlertid ikke tatt noen stor plass i tidsskriftet. Over 100 år er det bare mellom 6 og 7 prosent av forfatterne som kan regnes som arkeologer. Faget har endra seg i løpet av den tida som har løpt og dette er bakgrunnen for at jeg tar opp spørsmålet om den kunnskapen som kommer til syne i Håløygminnes spalter gjenspeiler det som er å fortelle om fortida ut fra arkeologenes perspektiv. Det første vi må se på er hva vi skal regne som arkeologi. Noen holder fast ved at det dreier seg om studiet av vitnesbyrd om fortida eldre enn de tidligste skrevne kildene (førhistoria). Det er ei oppfatning som var gyldig på 1800-tallet og konvensjonsbundne arkeologer kan ha holdt fast ved dette til inn på midten av 1900-tallet selv om mange kolleger hadde sprenget denne grensen. Skolebokforfattere har bidratt til at mange holder fast ved 1800-tallets bilde ennå.

Fra studiet av historie i førhistorisk tid til studiet av materiell kultur.

I dag arbeider arkeologer med studiet av materiell kultur heilt opp til vår samtid. Det er stor tilslutning til å definere faget omtrent slik: studiet av materiell kultur og hvordan mennesker kommuniserer med hverandre ved hjelp av materiell kultur, uansett tidsrom. Endringa fra 1800-tallet til i dag har gått gradvis og målet med faget har også endra seg. I begynnelsen var det viktig å bidra til nasjonal identitet. I dag er søken etter kunnskap om liv og virke i samtid og i farne tider ikke koblet mot et slikt åpenbart kulturpolitisk mål. Når jeg skal følge samvirket mellom den nordnorske arkeologien og tidsskriftet Håløygminne, så er det umulig for meg å anvende ulike tidsepokenes definisjoner. Jeg har derfor valgt en utvei som ikke er uvanlig i forskningshistorie: arkeologi er det arkeologer interesserer seg for.

Hvem er så arkeologer? Her avgrensar jeg det slik: de som har universitetsutdanning i arkeologi eller som på annen måte har opparbeidet seg realkompetanse på feltet. Med dette som spilleregler, har jeg gått laus på forfatterregisteret til Håløygminne og funnet 20 forfattere og 80 artikler som disse har skrevet. Jeg innser at andre vil reise spørsmål om jeg ikke burde ha tatt med fleire forfattere som har skrevet om funn og kulturminner uten å ha den faglige bakgrunnen jeg har anvendt. Det kan også innvendes at jeg, med mine spilleregler, tar med stoff ikke alle vil være enige om kan være arkeologi. Det får så være, men jeg tror ikke slike

innvendinger vil endre bildet vesentlig fra det jeg beskriver i det følgende. Det er nødvendig å presisere dette fordi det materialet jeg har funnet ikke samsvarer med det som framkommer på nettstedet til Håøygminne under emneordet «arkeologi». Det tyder på at redaksjonen og jeg ikke har heilt sammenfallende oppfatning. Jeg velger naturlig nok, å holde meg til mitt syn.

Den første overraskelsen jeg fikk, var at antallet arkeologiartikler ikke viser noen tydelig endring i antall over tid. Jeg har sortert antallet pr tiår for å unngå tilfeldige variasjoner i noen grad. På tjuetallet fant jeg 8, på trettitallet var det 9 og hittil i dette tiåret (etter 2010) har jeg funnet 9. Toppene fant jeg på femti- og nitti-tallet med henholdsvis 13 og 12. I botnen ligger førti-tallet med 5 og åttitallet med 4. Det er ikke mulig å si at det er noen tydelig tendens i den eine eller andre retninga. Disse små variasjonene velger jeg å se på som tilfeldigheter. Derfor søker jeg ikke noen forklaring på den svake innsatsen på åtti-tallet. Håøygminne har, på tross av sin prisverdige tradisjonsbundethet, opplevd at arenaen på det lokal- og regionhistoriske markedet har endret seg stort. I dag utgis det et stort antall lokalhistoriske tidsskrift og årbøker som konkurrerer om stoff i en heilt annen grad enn det som var situasjonen da Håøygminne kom til.

I tillegg til at arkeologien er en forskningsdisiplin med et langt videre felt i dag enn for hundre år tilbake, har antallet potensielle forfattere økt dramatisk. Det er i underkant av 100 arkeologer som arbeider i landsdelen i dag og disse kunne ha stoff å komme med. I 1920 var det kun én som hadde sitt skrivebord i landsdelen og det var et par forskere i Oslo som interesserte seg for verdenen innafor polarsirkelen. Vi må derfor anta at stabiliteten over år i antallet artikler er tilfeldig og at spaltene i Håøygminne i stadig mindre grad gjenspeiler den arkeologiske virksomheten i nord. For å se nærmere på det, vil jeg gi leseren ei grov skisse av endringshistoria til nordnorsk arkeologi.

Hovedtrekk i utviklinga av arkeologien i Nord-Norge.

Andreas Georg Nordvi (1821-1891) var den første som dreiv arkeologisk gransking i Nord-Norge. Hans basis var rollen som kjøpmann på Mortensnes i Varanger fra 1850-tallet. Før dette hadde han studert arkeologi og zoologi i København og han publiserte sine undersøkelser av samiske kulturminner i danske skriftserier. Tromsø museum blei opprettet i 1872 som ledd i utforminga av e nasjonal identitet. Museet var i 100 år den eineste institusjonen som dreiv arkeologi i landsdelen. Derfor er en vesentlig del av arkeologiens historie også en del av dette tverrvitenskapelige museets historie. I 1972 skreiv Povl Simonsen en stor artikkel i jubileumboka til museet og han delte denne faghistoria inn i fire epoker. Jeg følger skjemaet hans, men fyller det ut med mine egne observasjoner.

1872-1924

Ansvaret for Tromsø museums arkeologiske virksomhet blei ivaretatt av en enkelt person som gjorde frivillig innsats ved siden av fast stilling i skoleverket. Først var det Th. Winther, deretter H. Horst og endelig O.M. Nicolaissen. Nicolaissen hadde denne rollen fra 1880 til 1924. Alle tre hadde kontakt med kolleger i Norge og ellers i Norden. Naturlig nok blei virksomheten farget av den personlige interessen til disse enkeltpersonene. Winther hadde det brede interessefeltet som en kan forvente av en pionér, selv om ha la størst vekt på

steinalderen. Nicolaissen kom til å rette sin innsats inn mot jernalder og historisk tid. Han var også den som satte djupeste spor etter seg, med den lange funksjonstida han hadde. Oppveksten i Vesterålen ga han også en sterk fortrolighet med landskapet og med folk. Registrering av kulturminner og innsamling av oldsaker til museet var den selvsagte oppgaven å starte med. Alle tre, Winther, Horst og Nicolaissen identifiserte et vidt spekter av kulturminner som først langt seinere er kommet inn i interessefeltet for arkeologisk forskning. Eksempler på dette er nausttufter, steinaldertufter og boplasser fra seinere tid (både samiske og norske). Både Winther og Horst har gitt oss interessante beskrivelser av den spesielle nordnorske kulturminnetypen gårdshaug, men det skulle ta nesten 80 år før det blei oppfattet som interessant å grave ut slike.

Et skille i Nicolaissens faglige orientering kom i 1893. Det året avbrøt han sin lange rekke av feltreiser og foretok en studietur til kollegamuseene i Sør-Norge. Før denne reisa kan vi se at han hadde et tilsvarende bredt interessefelt som det han hadde lært av Winther. Han lot seg styre av det han observerte ute i landskapet og han fulgte opp sine forgjengeres arbeid med registrering. Han dokumenterte både norske og samiske kulturminner og hans kronologiske interessefelt var ikke klart avgrenset til førhistorisk tid. Etter denne studiereisa ser vi ei sterkere fokusering på jernalderens gravminner og han startet en omfattende utgravingsvirksomhet. Av de ca. 3500 gravhaugene som var kjent ved slutten av karrieren hans, hadde han undersøkt ca. 800. Dette var et felt der han kunne sammenligne sine observasjoner med det kollegene i sør i landet arbeidet med. Dette faller sammen med den omforente grunnholdninga om at fortidsforskning hadde sin plass i nasjonsbygginga. Også arkeologien deltok i ambisjonen om å skape et felles og likeartet bilde av fortida i det som nå var landområdet til nasjonalstaten Norge. Et annet tidsskille kom i 1905, unionsoppløsninga, da blei Tromsø museum pålagt kulturminneforvaltninga nord for Saltfjellet. For arkeologien betød det at kildematerialet fra førhistorisk tid og fra mellomalderen fikk juridisk vern og at museet hadde rett til å kreve anledning til undersøkelser.

1924-1936

Etter Nicolaissens bortgang var det ingen som sto klar til å overta. Simonsen kaller disse årene «et bedrøvelig kapittel». Arkeologen og kunsthistorikeren E.S. Engelstad fungerte i ett år. Arkeologen (seinere også etnograf) Gutorm Gjessing (1906-1979) var engasjert om somrene fra og med 1928, men dette var heilt utilstrekkelig til å dekke oppgavene innenfor musealt arbeid, forskning og kulturminneforvaltning. Andre forskere var tidvis aktive i landsdelen, men uten kontakt med Tromsø museum.

En viktig forskningshistorisk begivenhet kan likevel knyttes til denne epoken og det kom gjennom Håløygminne. Gjessing skreiv to artikler i 1929 og i 1930 «om Ophavet til Håløygjarlenes rike». Her hevdet han at den norske jernaldersbosettinga i Nord-Norge måtte skyldes innvandring fra Sørvestlandet. Her gikk han mot ei oppfatning som Winther hadde satt på trykk i 1877 om at den norrøne jernalderen i nord kvilte på tradisjon fra steinalderen. Året etter fikk Gjessing motbør fra sin eldre kollega i Oslo, A.W. Brøgger, da han publiserte «Nord-Norges bosetningshistorie». Brøgger stilte seg bak Winthers oppfatning. Det var imidlertid Gjessing som vant terreng hos flertallet av kolleger og historikere i si samtid og i de fire påfølgende tiårene.

1936-1959

Gjessing disputerte i 1934, blei ansatt i full stilling som konservator i 1936 og dette innebar et viktig tidsskille fordi han var den første heltidsarbeidende arkeologiske forskeren i Nord-Norge og han hadde stillinga til krigsutbruddet. I disse få årene gjorde han en imponerende innsats på forskningsfronten, både innenfor steinalder, jernalder, samisk fortid og han åpnet for et nytt felt som i dag har vist seg svært viktig: komparative studier av fortid i det cirkumpolare området (landområdene innafor polarsirkelen i Europa, Asia og Amerika).

Harald Egenæs Lund (1910-1972) overtok etter Gjessing og dette skiftet demonstrerte tydeligere hvor personavhengig innsatsen er når miljøet består av en enkelt person. Gjessing utførte sin forskning i museets magasin, arkiv og ved skrivebordet. Lund reiste på feltarbeid. Gjessing skreiv og publiserte sine resultater, Lund etterlot seg ikke mange ord på trykk, men viktige resultater av arbeidet hans kan leses ut av brev til banker og kommuner med bønner om sponning av undersøkelser. Gjessing var interessert i de store sammenhengene og først og fremst den eldste fortida, steinalderen. Lund kastet seg over sporene fra jernalderen og i noen grad mellomalderen. Lund måtte forlate stillinga ved krigsopphøret i 1945 og han blei etterfulgt av Thorleif Sjøvold (1914-2001). Sjøvolds hovedinteresse var også jernalderen, men til forskjell fra Lund, som mest arbeidde med boplassene, konsentrerte Sjøvold seg om gravfunnene. Begge disse fortsatte arbeidet med nordnorsk fortid etter at de sluttet i stillingene ved Tromsø museum, Lund som statsstipendiat og Sjøvold som konservator, seinere professor ved Oldsakssamlingen i Oslo. Sjøvold arbeidde med nordnorsk jernalder helt til 1974. Da hadde han publisert to store avhandlinger om henholdsvis eldre og yngre jernalder. I den første boka, som kom i 1962, ga han full støtte til Gjessings innvandringsteori.

Povl Simonsen (1922-2003) overtok etter Sjøvold og i hans tid kom det langt meir omfattende endringer av virksomheten enn i noen epoke tidligere. Dette skyldes i noen grad hans egne initiativ, men først og fremst den dynamikken som kom ved opprettelsen av Universitetet i Tromsø i 1968 og andre ytre faktorer som fulgte etter det. Simonsen kom fra Danmark og var uten forutinntatte oppfatninger om nordnorsk fortid. Han tok opp spennende initiativ fra alle sine forgjengere og innsatsen blei spredt over heile det kronologiske registeret og heile landsdelen. Det var spesielt tre retninger som fikk prioritet, steinalder i Øst-Finnmark, kystsamfunn i Nord-Troms fra historisk tid (både sjøsamiske og norske) og kulturminner på Svalbard.

1959-72

Etter få år kom (i 1959) kom det to nye kolleger, Gerd Stamsø Munch og Jens Storm Munch¹. Disse tre fordelte både tidsepokene og geografien mellom seg slik at 60-tallet blei et tiår med sterk økning i aktiviteten. Av særlig interesse for temaet her, er at de systematiske registreringene av kulturminner som hadde vern etter fredningsloven (seinere kalt kulturminneloven), blei satt i gang i 1964. Dette hadde sammenheng med at kulturminnene skulle markeres på Økonomisk kartverk, statens nye verktøy i samfunnsplanlegginga. Men,

¹ Etter dette er økninga i persongalleriet så stor at jeg unnlater å nevne navn, bortsett fra kolleger som nå er gått bort eller der de er knyttet til prosjekter jeg nevner.

dette hadde også omfattende konsekvenser for forskningsvirksomheten. Harstad kommune var den første i Nord-Norge og arbeidet fortsatte til inn på 80-tallet. Dette registeret er blitt en uvurderlig ressurs både for kulturminneforvaltning og forskning.

Ei anna viktig nyvinning for faget kom på 50- og 60-tallet; arkeologiske undersøkelser av kulturminner fra historisk tid. Dette begynte med Simonsens utgravning av Kirkeværet på Sandøya i nordvesthjørnet av Tromsø kommune. Dette var et fiskevær fra mellomalderen og tidlig ny tid. Han fulgte opp med undersøkelser av sjøsamiske boplasser fra samme tidsrom andre steder i Tromsøregionen. På slutten av 50-tallet kom den første utgravinga av en gårdshaug, da H.E. Lund tok fatt på den store haugen ved Steigen kirke. Etter dette kom større anlagte undersøkelser på Grunnfarnes (G.S.Munch), Trondenes prestegård (Y.Ramstad) og Saurbekken ved Heggen i Harstad (I.M.Holm-Olsen og R.Bertelsen). Den store boplassen på Gollevarre ved vasskillet mellom Tana og Varanger ble undersøkt (J.S.Munch) og dette var et pionérprosjekt for utforskning av samisk fortid. Dermed var en virksomhet som kom til å kreve stor innsats i ettertida, satt i gang.

Det er verdt å merke seg at Tromsø museum var foran de andre landsdelsmuseene med systematiske undersøkelser av boplasser fra historisk tid på landsbygda, og det blei klart at den nordnorske landsbygda var ulik resten av landet. Kulturminnene som vitnet om dette hadde vært kjente for arkeologer og lokalbefolkning i landsdelen siden 1800-tallet, men det var først på 50- og 60-tallet at det blei grepet fatt i. Det er mange faktorer som har bidratt til denne utviklinga, men den innebar i alle fall et brudd med tradisjonen fra 1800-tallet, at arkeologien skulle være et redskap for nasjonsbygginga.

Allment sett, har det betydning at synet på materiell kultur endret seg. Inntil 60-tallet var det vanlig at en så på funn og andre kulturminner som levninger av en opphavssituasjon. Derfor var det unødig å søke å belyse fortidssamfunn som også hadde etterlatt seg skrevne kilder. Nå er det erkjent at materiell kultur også er midler til å kommunisere med. Dette kan vi alle innse ved å tenke gjennom at det ikke bare er for å stille sulten at vi tilbereder måltid, det er ikke utelukkende for å unngå kulde at vi kler på oss og det er heller ikke bare behovet for tak over hodet som gjør at vi bygger hus. To andre forhold er av spesiell betydning i Nord-Norge. Fra eldre tid er det magrere med skrevne kilder enn lenger sør i landet. Dette oppveies i noen grad av at de fysiske kulturminnene er bedre bevart på grunn av mindre aktivt jordbruk og kjøligere klima.

1972-2018

En viktig begivenhet som kom i starten av denne nye epoken var Den nordiske arkeologikongressen i Tromsø i 1972. Denne tallrike samlinga av kolleger fra heile forskerfellesskapet i Norden, ga inspirasjon til mange nye retninger i faget og til et økt samarbeid med kolleger. Jeg vil spesielt nevne den interessen som knyttet seg til et antall av forskningsresultater som gjaldt oppkomsten av jordbruk i nord, til karakteren av den epoken som kalles bronsealderen i Sør-Norge og til sammenhengen mellom steinalder og jernalder. Forskere fra mange miljøer ga sine bidrag og det kom resultater fra vegetasjonshistorie og arkeologi. Enden på diskusjonen ble en enighet om at sammenhengen mellom steinalderen og jernalderen var sterkere enn tidligere antatt. Gjessings og Sjøvolds teorier om å forklare jernalderen i nord som resultat av innvandring fra sørvest måtte falle. Dette hadde vært en

grunnvoll i nordnorsk fortidsoppfatning i fire tiår. En lang rekke spørsmål meldte seg i ettertid. Det kanskje mest utfordrende var hvordan man skulle forklare det fleretniske Nord-Norge hvis man ikke kunne sette fingeren på en innvandringsbølge for den eine av de etniske gruppene. Dette er et forskningsfelt der det ennå i dag (2018) kommer nye resultater og det er forskning som vekker offentlig debatt. Det er ikke mulig å peike på noen enkelt innvandringsbølge, verken for nordmenn eller samer. Forklaringene på det etniske og kulturelle mangfoldet måtte søkes i den skrittvisе endringa som lokalsamfunnene her nord hadde gjennomløpt opp gjennom fortida.

Denne endringa i hovedsyn på karakteren av og tilkomsten av etniske grupper, tydeliggjør ei utfordring for et populærvitenskapelig tidsskift som Håløygminne. Tidsskriftet er et organ for det vi kan kalle «realhistorisk» stoff. Den løpende teoretiske og metodiske debatten i forskningsvirksomheten er ikke like lett å gjøre tilgjengelig på denne plattformen. Derfor kan det lett bli slik at nye forskningsresultater vekker skepsis hos en leser som henger fast i et eldre tankemønster. I arkeologien kan vi forenklet si at gapet mellom det vi nokså feilaktig kaller «sunt bondevett» og det som er forskerens teoretiske og metodiske verktøy, har blitt større etter som årene har løpt. Gjessings idé om innvandring fra sør i eldre jernalder, har vist seg å ikke holde, hverken teoretisk eller empirisk, men mange historieinteresserte holder fortsatt fast ved at etnisk gruppe og rase er synonyme begreper og at innvandring er den eineste rimelige forklaringa at ei etnisk gruppe er i et område. «Hvem kom først?» er et brennende spørsmål for mange, men det er et meningslaust spørsmål for fortidsforskeren i dag.

Opprettelsen av Universitetet i Tromsø fikk konsekvenser

Starten på et undervisnings- og forskningsmiljø som ikke var koblet til museets forvaltningsforpliktelser, kom altså i ei tid da nye perspektiver åpna seg og da det var en voksende internasjonal interesse både for mulighetene og for resultatene av arbeid som blei satt i gang. Nøkkelpersonen i startfasen til dette miljøet var Olav Sverre Johansen (1943-2005). Han hadde sin faglige bakgrunn fra UiO. Jeg kom inn i 1975, med bakgrunn fra UiB. Den tredje, som blei tilknyttet ti år etter, var Ericka Engelstad (1947-2018). Hun hadde bakgrunn fra Wisconsin i USA. Miljøet blei fra starten av definert som en del av samfunnsvitenskapene ved UiT, ulikt de andre universitetene i Norge, der arkeologien var inkludert i humaniora.

Vi kan ikke følge utviklinga av dette miljøet i detalj. Universitetet er i sin natur i kontinuerlig endring og de organisatoriske rammene omkring undervisning og forskning i arkeologi har skiftet ofte. I 2018 er arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi samorganisert i ett institutt under Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Det er ansatt 5 professorer, to førsteamanuenser og i alt 11 forskere i ulike typer midlertidige stillinger. Det er altså et bredt forskningsmiljø og de ansatte kommer fra mange ulike land. I dag har de fast ansatte sin bakgrunn fra Norge, Danmark og Canada og de midlertidig ansatte kommer fra en lang rekke land i og utenfor Europa. Forsknings samarbeid med utenlandske miljøer i alle verdensdeler har pågått i mange tiår. Lista over temaer det arbeides med er lang. Det har vært, og er fortsatt ei hovedvekt på det vi kan kalle nordområdestudier ved siden av omfattende forskning på teori og metode i faget. Kronologisk er innsatsen fordelt på heile tidsrommet fra eldre steinalder til vår egen tid. Det er ikke lenger

det førhistoriske Nord-Norge som er den nordnorske arkeologiens hovedoppgave. Både de kronologiske og de geografiske grensene er overskredet ettertrykkelig. Dette må sies ofte fordi fagets omgivelser henger fast i 1800-tallets situasjon.

Det arkeologiske miljøet ved Tromsø museum har vokst til omtrent samme størrelse, men her er antallet fast ansatte forskere noe mindre og midlertidig tilsatte er ei enda større gruppe. Dette har sammenheng med at en stor del av den faglige virksomheten er oppdragsforskning. Kulturminneloven krever dette før arealkrevende utbygging kan finne sted. Som ved starten av 1900-tallet, er arbeidsfeltet til museet avgrenset til Norge innafor Polarsirkelen, men det er kommet et tillegg, kulturminner under vatn.

Arkeologi utenfor universitet og universitetsmuseum

På 1990-tallet kom det ei omfattende reorganisering av kulturminneforvaltninga. Fra og med 1990 delegerte Riksantikvaren store deler av sitt forvaltningsansvar til fylkeskommunene og det blei bygd opp en fagstab som også omfattet arkeologer. I dag har de tre nordnorske fylkene tilsammen ansatt 12 arkeologer.

Sametinget som blei opprettet i 1989, har opprettet en egen forvaltningsorganisasjon for kulturminner. Denne virksomheten har en liknende rolle som de fylkeskommunale forvaltningsorganene og det er et tett samarbeid mellom Sametinget og de fire nordligste fylkene. Sametinget har også ansvaret for 10 museer som har lignende arbeidsoppgaver som de konsoliderte museene under Kulturrådets ansvar. Til sammen arbeider det 10 arkeologer under Sametinget, i kulturminneforvaltning og museumsdrift.

I 1993 blei mange av oppgavene som Tromsø museum utførte på vegner av Riksantikvaren, overført til en frittstående stiftelse, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Opprinnelig var dette instituttet sammenslått med Norsk institutt for naturforskning (NINA), men i 2003 disse to skilt. NIKU har ei egen avdeling i Tromsø der 3 av 7 ansatte forskere er arkeologer. Disse driver delvis oppdragsforskning og delvis forskning knyttet til store tverrfaglige samarbeidsprogrammer, også med utenlandsk deltakelse.

I 2001 gjennomførte Kulturdepartementet det de kalte museumsreformen, for å samordne virksomheten til de tallrike små museene som hadde vukt opp i løpet av 70- og 80-årene. Målet var å skape større enheter som kunne bli sterkere både faglig og driftsmessig. Ut av denne prosessen kom det tre museer i Finnmark, fire i Troms og tre i Nordland. Disse hadde alle et allment kulturhistorisk arbeidsfelt som også åpnet for arkeologer i fagstaben. I dag arbeider det 35 arkeologer i disse konsoliderte museene, ved siden av kolleger med mange ulike faglige profiler.

Til sammen er det altså nær 100 arkeologer som arbeider i faglig stilling tilknyttet universitet, museer, forskningsstiftelse eller kulturminneforvaltning (i 2018). Dette er en stor kontrast til situasjonen i de første 77 år etter at Tromsø museum blei etablert, da var det kun én. Denne økningen har skjedd etter 1959. 41 av disse har sin tilknytning til institusjoner som har forskning som en av primæroppgavene og omtrent alle har formidling av fagstoff som en av arbeidsoppgavene.

Publisering av forskningsresultater

Da Håøygminne ble etablert, var det nokså få publiseringskanaler for arkeologisk forskning i Nord-Norge. Tromsø museum hadde sine egne årsrapporter og ut over dette var det noen få nasjonale skriftserier og tidsskrifter. Publisering i utlandet forekom, men ytterst sjelden. I dag er situasjonen en heilt annen. Om vi begrenser oss til de kanalene som er innrettet på å gjøre ny forskning kjent for allmennheten, så er de svært tallrike. Nær sagt alle historielag har si årbok og et stort antall av de konsoliderte museene og de museene som ligger under Sametinget, har årbøker eller tidsskrift. Jeg nevner spesielt tidsskriftet Bårjås som gis ut av Árran i Tysfjord. Tromsø museum har sitt eget tverrfaglige tidsskrift Ottar. Disse bringer stoff som ellers ville passet i Håøygminne. Konkurransen er stor og det er ofte slik at forfattere når en større leserkrets i en avgrenset region gjennom historielagenes årbøker, enn gjennom Håøygminne.

Jeg har ingen oversikt over hvor flittige de av mine kolleger som er knyttet til andre institusjoner enn UiT og NIKU, er til å publisere. Jeg veit imidlertid av egen erfaring, at de institusjonene som har forskning som en av hovedoppgavene, legger stort og aktivt press på sine vitenskapelig ansatte til å publisere forskningsresultater i vel ansette internasjonale tidsskrifter. Staten har i de siste tiårene hatt et økonomisk premieringssystem som gjør at en del av institusjonenes budsjetter avhenger av slik publisering. Selv om populærvitenskapelig forfatterskap også er en del av forpliktelsene, så gis det ikke incentiver for dette og derfor har det lett for å bli tomme ord at forskning også skal gjøres kjent for de av skattebetalerne som har interesse for det. Erfaring viser da også at det bare er noen få av de som er ansatt i forskerstilling som prioriterer et aktivt populærvitenskapelig forfatterskap. De som er ansatt i midlertidig stilling kan heller ikke ta risikoen fordi det bare er deres poenggivende publikasjoner som teller når de skal konkurrere om fast stilling. Det er vel også slik at når en veit at det forventes at forskningsresultater skal publiseres internasjonalt, så innrettes også prosjektene slik at de vil interessere en internasjonal leserkrets. I noen grad fører det til at prosjektenes profil ikke er tilpasset det som er konvensjonelle prioriteringer i lokalhistoriske tidsskrifter.

Jeg har sett litt nærmere på hvem som har publisert i Håøygminne etter at de store reformene i kulturminneforvaltninga og museumsvesenet slo inn. Dette passer også med den tida da forskningssektoren fikk en betydelig vekst, ca 1990. Ei opptelling av arkeologiartikler i Håøygminne viser at det de siste tre tiårene bare er fire arkeologiforskere i fast stilling og fire i midlertidig stilling som har skrevet i Håøygminne. Til sammen har disse publisert 22 artikler, men det er en forfatter som står for 14 av disse. Disse åtte forfatterne utgjør i underkant av en femtedel av forskerne i Tromsø. Vi kan derfor ikke vente at dette stoffet skal gi et representativt bilde av arbeidet til dette store forskningsmiljøet. I det samme tidsrommet har to arkeologer fra de konsoliderte museene skrevet tre artikler og en som er ansatt hos Riksantikvaren står for en artikkel. Det er ikke kommet stoff fra forskere i NIKU eller fagansatte i fylkeskommunene.

Karakteren av stoffet er noenlunde det samme over tid. Med jevne mellomrom har det kommet oversiktsartikler med sammenfatninger av kunnskapsstatus på avgrensede felt. Det gjaldt fleire av Gjessings artikler på 30-tallet om bergkunst og om jernalderssamfunnet. Dette er tråder som er tatt opp på 70-tallet av O.S.Johansen og I.Storli i 2012 og 2017. Temaer fra

nordnorsk mellomalder er skrevet om av R.Bertelsen, særlig på 90-tallet. Den største stoffmengden dreier imidlertid om enkelte funn eller kulturminneundersøkelser. På denne måten speiler tidsskriftet noe av det som har skjedd i faget, men på langt nær alt. Mest påfallende er mangelen på stoff fra forskning på samisk fortid.

Et interessant spørsmål er om potensielle forfattere har følt at Håøygminnes 100-årige tradisjon ikke passer godt for det de arbeider med. Er det slik, så vil det være behov for at redaksjonen går ut og bestiller stoff som er i forskningsfronten. Det er ikke sikkert at enkeltforskere alltid vil se på Håøygminne som en nærliggende kanal.

Relevant litteratur

Brøgger, A.W. 1931: *Nord-Norges bosetningshistorie*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning Serie C II-4.

Gjessing, G. 1929: Ophavet til Håøygjarlenes rike. *Håøygminne* 1929:2.

Gjessing, G. 1930: Mere om ophavet til Håøygjarlenes rike. *Håøygminne* 1930:1.

Holm-Olsen, I.M. 1989: 112-års fortidsminneregistrering i Nord-Norge 1874-1986. Et forskningshistorisk tilbakeblikk. I Bertelsen, Reymert og Utne (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar. Tromsø museums skrifter XXII*.

Håøygminne på nett: <http://www.hminne.no/default.asp?cmd=100>

Simonsen, P. 1972: Oldtidsforskning og fornminnevern. I Vorren. Ø. (red.): *Museum og universitet*. Universitetsforlaget.

Simonsen, P. og G. S.Munch (red.) 1973: *Bonde-Veidemann, bofast - ikke bofast i nordisk forhistorie. Tromsø Museums skrifter vol. XIV*.